

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ**

Σχολή: Νομικών – Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα: Νομικής

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΡΕΑΣ

**«ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΗΣ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ»**

Επιμέλεια Εργασίας:
Τσίγκα Μαρία – Κατίνα

A.M. 1340200000593

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2003-2004

Περιεχόμενα

<u>1. Εισαγωγή</u>	3
1.1 Θεμελίωση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων	3
1.2 Η συνταγματική καθιέρωση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων	3
1.3 Το θεμέλιο του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων στο Σύνταγμα του 1975	4
<u>2. Διακρίσεις του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων</u>	5
2.1 Βάσει του χρονικού σημείου πραγμάτωσής του	5
2.2 Βάσει του τρόπου πρόκλησης και διενέργειάς του	5
<u>3. Τα όρια του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων</u>	6
3.1 «Τεκμήριο» της συνταγματικότητας του νόμου	6
3.2 Το αντικείμενο του ελέγχου συνταγματικότητας	6
3.3 Το κριτήριο του ελέγχου	9
3.4 Η έκταση του ελέγχου	9
3.4.1 Γενικά	9
3.4.2 Έλεγχος της σκοπιμότητας των νόμων	10
3.4.3 Τεκμήριο συνταγματικότητας του νόμου-Αναλυτικότερα	10
3.4.4 Η έκταση του ελέγχου της συνταγματικότητας όσον αφορά τον διάχυτο και παρεμπίπτοντα έλεγχο	11
3.4.5 Η έκταση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων όσον αφορά τον συγκεντρωτικό έλεγχο	13
3.5 Δικαστής: Ερμηνευτής ή Νομοθέτης;	14
3.6 Τα αποτελέσματα του ελέγχου συνταγματικότητας	16
3.6.1 Όσον αφορά τον διάχυτο και παρεμπίπτοντα έλεγχο	16
3.6.2 Όσον αφορά τον συγκεντρωτικό έλεγχο	17
3.7 Έλεγχος συνταγματικότητας από άλλα όργανα της Πολιτείας	18
<u>4. Επίλογος-Συμπερασματικές παρατηρήσεις</u>	20
<u>Βιβλιογραφία</u>	21

1. Εισαγωγή.

1.1 Θεμελίωση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.

Η υπεροχή του συνταγματικού χάρτη, ως συνέπεια της ανώτερης τυπικής ισχύος και του αυστηρού χαρακτήρα του, δημιουργεί την υποχρέωση στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει νόμους σύμφωνους προς αυτόν.

Αυτό σημαίνει, ότι ο έλεγχος της συμφωνίας διάταξης νόμου προς συνταγματική διάταξη είναι νοητός μόνο σε συστήματα δικαίου που διαθέτουν σύνταγμα με τυπική ισχύ ανώτερη από αυτή των απλών νόμων, δηλαδή αυστηρό σύνταγμα.

1.2 Η συνταγματική καθιέρωση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.

Τα προηγούμενα Συντάγματά μας με εξαίρεση το Σύνταγμα του 1927, δεν προέβλεπαν ρητά τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων¹. Εντούτοις η υποχρέωση των δικαστηρίων να εξετάζουν τη συνταγματικότητα των νόμων θεωρήθηκε πάντοτε ως αυτονόητη υπό την ισχύ των Συνταγμάτων αυτών ενόψει της αυστηρότητάς τους, οπότε και τα δικαστήρια άρχισαν να εξετάζουν τη συνταγματικότητα των νόμων ήδη από το τέλος του προπερασμένου αιώνα².

Το Σύνταγμα του 1927 καθιέρωσε για πρώτη φορά ρητά στην ελληνική συνταγματική ιστορία, τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων με ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 5: « η αληθής έννοια της διατάξεως είναι ότι τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμον, ούτινος το περιεχόμενο αντίκειται προς το Σύνταγμα».

Το Σύνταγμα του 1975 επανέλαβε τη ρύθμιση του Συντάγματος του 1927 και ανήγαγε σε συνταγματικό κανόνα την απορρέουσα από την ερμηνεία των Συνταγμάτων του 1864/1911/1952 νομολογιακή πρακτική.

¹ Αθανασίου Γ. Ραΐκου, «ο παρεμπόπων δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων». Η άσκηση της δικαστικής λειτουργίας γενικά.

² Η νομολογία και συγκεκριμένα στην υπ' αριθμ. 23/1897 απόφαση του Αρείου Πάγου, εισήγαγε στην ελληνική έννομη τάξη τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, διατυπώνοντας το δικαίωμα του δικαστή να μην εφαρμόζει στην υπόθεση που δικάζει, διάταξη νόμου που αντίκειται στο Σύνταγμα. Ερμηνεία που υιοθέτησε με την πρώτη απόφασή του, το 1929 και το Συμβούλιο της Επικράτειας.

1.3 Το θεμέλιο του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων στο Σύνταγμα του 1975.

-Το άρθρο 93 παρ. 4 του Συντάγματος ορίζει ότι «τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενο του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα».

-Το άρθρο 87 παρ. 2 διαλαμβάνοντας περί δικαστικών λειτουργιών, προβλέπει ότι «οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος».

Από τις δύο αυτές διατάξεις αναφερόμενες ως θεμελιακές του ελέγχου της Συνταγματικότητας των νόμων, η πρώτη, όπως επισημαίνεται στη θεωρία, είναι η βασική διάταξη, ενώ η δεύτερη μνημονεύεται ως επικουρική. Επομένως η παρ. 4 του άρθρου 93 αρκεί για τη συνταγματική κατοχύρωση του ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων καθιερώνοντας μάλιστα κατ' αρχήν το αποκεντρωτικό σύστημα ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, ως σύστημα ελέγχου διάχυτου και παρεμπόδιου.

- Με το άρθρο 100 παρ. 1 εδ. ε', εισήχθη στο ελληνικό δίκαιο και περιορισμένος συγκεντρωτικός έλεγχος συνταγματικότητας με την ίδρυση Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, στο οποίο ανατέθηκε μεταξύ άλλων, το καθήκον «να αίρει την αμφισβήτηση για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα ή την έννοια διατάξεων τυπικού νόμου, αν εκδόθηκαν για αυτές αντίθετες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικράτειας, του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου».

2. Διακρίσεις του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.

2.1 Βάσει του χρονικού σημείου πραγμάτωσής του.

Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων είναι νοητός είτε κατά την κατάρτιση του νόμου, πριν δηλαδή εκδοθεί και εφαρμοστεί (προληπτικός έλεγχος) είτε μετά την έκδοσή του και κατά την εφαρμογή του (κατασταλτικός έλεγχος). Ο προληπτικός έλεγχος ανήκει, κατά κανόνα, στους παράγοντες της νομοθετικής εξουσίας, καλείται δε για το λόγο αυτό και πολιτικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων. Ο κατασταλτικός έλεγχος λαμβάνει χώρα μετά την ψήφιση, έκδοση και δημοσίευση του νόμου και ανήκει στα δικαστήρια. Ο κατασταλτικός δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων απασχολεί έντονα τη θεωρία καθώς θέτει ουσιαστικά το προϊόν μιας συντεταγμένης εξουσίας, υπό την κρίση μιας άλλης συντεταγμένης εξουσίας.

2.2 Βάσει του τρόπου πρόκλησης και διενέργειάς του.

Διακρίνεται έτσι σε διάχυτο και παρεμπίπτων σε συγκεκριμένη υπόθεση και σε συγκεντρωτικό και επομένως αφηρημένο έλεγχο.

Το σύστημα του συγκεντρωτικού ελέγχου μόνο κατ' εξαίρεση υιοθετεί το Σύνταγμα, στο άρθρο 100. Ο έλεγχος αυτός διενεργείται από ανώτατο δικαστήριο του οποίου η απόφαση ισχύει έναντι πάντων και δεσμεύει όλα τα λοιπά δικαστήρια.

Αντίθετα κατά το άρθρο 93§4 του Συντάγματος, το σύστημα του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων έχει δύο χαρακτηριστικά:

α) είναι έλεγχος διάχυτος, διότι όλα τα δικαστήρια, όλων των βαθμίδων και όλων των δικαιοδοσιών είναι εξ ίσου αρμόδια να προβαίνουν σε έλεγχο της συνταγματικότητας του νόμου βάσει του οποίου πρόκειται να εκδικάσουν την υπόθεση,

β) είναι έλεγχος παρεμπίπτων, διότι το δικαστήριο δεν ακυρώνει του κατά την κρίση του αντισυνταγματικό νόμο, αλλά του παραμερίζει στην συγκεκριμένη υπόθεση. Αυτή του η κρίση δεν δεσμεύει τα άλλα δικαστήρια.

Στην πράξη βέβαια, οι αποφάσεις των ανώτατων δικαστηρίων για θέματα αντισυνταγματικότητας ασκούν μεγάλη επιρροή και τα κατώτερα δικαστήρια συμμορφώνονται.

3. Το όριο του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.

3.1 «Τεκμήριο» της συνταγματικότητας του νόμου.

Ο θεσμός του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων δεν εκφράζει την κατ' αρχήν αμφιβολία του Συντάγματος για την τήρησή του από το νομοθέτη. Αντίθετα ο νόμος με την έκδοσή του διεκδικεί την ιδιότητα του συνταγματικού νόμου. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορούν οι προβλέψεις τόσο του Συντάγματος (δικαίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας για αναπομπή του ψηφισμένου από τη Βουλή νόμου, με αιτιολογικό την αντισυνταγματικότητά του) όσο και του Κανονισμού της Βουλής (ένσταση αντισυνταγματικότητας). Η μέριμνα λοιπόν της έννομης τάξης για την σύμφωνα με το ουσιαστικό περιεχόμενο του Συντάγματος κατάρτιση των νόμων ενισχύει την άποψη ότι κατ' αρχήν – κατά «τεκμήριο» ο νόμος πρέπει να θεωρείται συνταγματικός και επομένως οφείλεται σεβασμός στις επιταγές του. Άλλωστε και όταν κριθεί κατά το άρθρο 93 αντισυνταγματικός, παραμένει, σε ισχύ και η παρεμπόπτουσα αυτή κρίση δεν δεσμεύει τα άλλα δικαστήρια, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Υπέρ του «τεκμηρίου» της συνταγματικότητάς του νόμου συνηγορεί και το άρθρο 100 παρ. 4 εδ. β', κατά το οποίο η διάταξη του νόμου που κηρύσσεται αντισυνταγματική είναι ανίσχυρη από τη δημοσίευση της απόφασης του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου ή από το χρόνο που ορίζει αυτή η απόφαση. Αυτό σημαίνει πως ούτε σε αυτή την περίπτωση η αντισυνταγματικότητα πλήττει το νόμο κατ' ανάγκη ήδη κατά το χρόνο της έκδοσής του.

3.2 Το αντικείμενο του ελέγχου συνταγματικότητας.

Αντικείμενο του παρεμπόπτοντος δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, είναι σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος ο «νόμος». Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται αναμφίβολα από τη διάταξη με την ουσιαστική του έννοια, περιλαμβάνοντας οποιοδήποτε γραπτό κανόνα δικαίου (τυπικό νόμο, πράξη νομοθετικού περιεχομένου και κανονιστική πράξη της διοίκησης) κάθε διάταξη νόμου δηλαδή που διαθέτει κανονιστικό περιεχόμενο. Υπέρ της ευρείας αυτής έννοιας του όρου συνηγορεί και επιχείρημα εξ' αντιδιαστολής από τη διάταξη του άρθρου 100§1 εδ. ε' του Συντάγματος, η οποία αναθέτει στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο την άρση αμφισβήτησης για την αντισυνταγματικότητα ή την έννοια διατάξεων «τυπικού νόμου». Ο συγκεντρωτικός έλεγχος επομένως του άρθρου

100§1 εδ. ε' έχει ως αντικείμενο «τυπικό νόμο». Ο όρος χρησιμοποιείται με την κύρια έννοιά του, δηλαδή με την έννοια του νόμου που ψηφίζεται και από τα δύο όργανα της νομοθετικής λειτουργίας (άρθρο 26§1 Σ). Συνεπώς δεν υπάγεται στην αρμοδιότητα αυτή του δικαστηρίου η άρση αμφισβήτησης, η οποία αναφέρεται στην συνταγματικότητα ή την έννοια των νομοθετικών πράξεων της Βουλής (για παράδειγμα του Κανονισμού της), των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου και των κανονιστικών πράξεων της Διοίκησης (για παράδειγμα κανονιστικών διαταγμάτων). Αναμφίβολη είναι η αρμοδιότητα του δικαστηρίου για την άρση αμφισβήτησης σχετικής με την συνταγματικότητα ή την έννοια διεθνών συμβάσεων, οι οποίες έχουν κυρωθεί με τυπικούς νόμους.

Ακόμα το δικαστήριο φαίνεται να δέχεται και αρμοδιότητά του στην περίπτωση άρσης αμφισβήτησης, αφωρόσα το παράγωγο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο³.

Εν αντιθέσει λοιπόν με τον συγκεντρωτικό έλεγχο συνταγματικότητας του άρθρου 100§1 εδ. ε', που στόχο έχει τελικά τη διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας ως μέσου για την επίτευξη της ασφάλειας δικαίου, ο διάχυτος και παρεμπόπτων έλεγχος του άρθρου 93§4 εκτείνεται σε κάθε «νόμο» (τυπικό ή ουσιαστικό). Έτσι περιλαμβάνει τόσο τους εθιμικούς κανόνες όσο και τους κανόνες του αλλοδαπού δικαίου που εφαρμόζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (άρθρα 4-33 Α.Κ.). Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των εν λόγω κανόνων θεμελιώνεται σε κάθε περίπτωση και στην διάταξη του άρθρου 87§2 του Συντάγματος, που ορίζει ότι οι δικαστές δεσμεύονται από «το Σύνταγμα» και από την οποία συνάγεται η υποχρέωση των δικαστηρίων να ελέγχουν τη συνταγματικότητα οποιουδήποτε κανόνα δικαίου, όταν ο δικαστικός έλεγχος δεν καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 93§4 η άλλη ειδικότερη διάταξη.

Ζήτημα τίθεται ως προς τους παραδεδεδεμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου και τους κανόνες που περιέχονται σε κείμενα διεθνών συνθηκών και συμφωνιών που έχουν καταστεί εσωτερικό δίκαιο βάσει κυρωτικού νόμου με αυξημένη έναντι των κοινών νόμων τυπική ισχύ. Οι κανόνες αυτοί, αν μεν περιέχονται σε κείμενα διεθνών συνθηκών, μολονότι οι συνθήκες κυρούνται με νόμο, δεν πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο συνταγματικότητας γιατί η χώρα αναλαμβάνει την υποχρέωση να τους τηρεί δεσμεύοντας στο σύνολο της την κρατική εξουσία, απέναντι στη διεθνή κοινότητα.

³Αθανασίου Γ. Ραΐκου «Συνταγματικό Δίκαιο» τόμος Α Εισαγωγή – Οργανωτικό Μέρος Τεύχος Γ σελ 218-219

Ομοίως για τους γενικά παραδεδομένους κανόνες οι οποίοι βάση ρητής συνταγματικής διάταξης υπερισχύουν κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου, κατέχοντας στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου, βαθμίδα ανώτερη του τυπικού νόμου και συνεπώς εξαιρούμενοι της αρμοδιότητας του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

Ιδιόμορφη περίπτωση αποτελεί και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του οποίου οι κανόνες αν και καθίσταται εσωτερικό δίκαιο, επίσης δεν εμπίπτουν στον έλεγχο συνταγματικότητας ακριβώς γιατί ανήκουν σε έννομη τάξη αυτόνομη, την κοινοτική, για την οποία αρμόδια είναι τα δικαστήριά της⁴.

Αντικείμενο του ελέγχου μπορεί να είναι και το κύρος συνταγματικών κανόνων, οι οποίοι θεσπίζονται με τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Ο δικαστικός έλεγχος του κύρους των κανόνων αυτών καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 87§2 Σ. Είναι αυτονόητο ότι η διάταξη αυτή ως «Σύνταγμα» εννοεί το Σύνταγμα του 1975, όπως αυτό αναθεωρείται κάθε φορά εγκύτως. Γι αυτά και τα δικαστήρια δικαιούνται αλλά και υποχρεούνται να εξετάζουν αν η αναθεώρηση γίνεται από το διατεταλμένο όργανο, με τη διαδικασία και μέσα στα όρια, που καθορίζονται από τις σχετικές διατάξεις. Στην περίπτωση της αποφαιτικής λύσης του ζητήματος αυτού τα δικαστήρια οφείλουν να μην εφαρμόζουν τις νέες «συνταγματικές» διατάξεις.

Αντικείμενο του ελέγχου είναι μόνο οι κανόνες δικαίου οι οποίοι θεσπίζονται από τα συνταγματικά όργανα της νομοθετικής λειτουργίας, και όχι εκείνοι που τίθενται από όργανα που δεν προβλέπονται από το Σύνταγμα και συγκεκριμένα από όργανα που προέρχονται από ένα πραξικόπημα. Η εφαρμογή των διατάξεων που θεσπίζει μια δικτατορική Κυβέρνηση απαγορεύεται άλλωστε ρητά από τη διάταξη του αρ. 87§2 Σ., κατά την οποία οι δικαστές «σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος».

⁴ Κώστας Γ. Μαυριάς «Συνταγματικό Δίκαιο» - Θεωρία του Κράτους – Πολίτευμα - Λειτουργίες του Κράτους σελ.281-282 Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000

3.3 Το κριτήριο του ελέγχου

Η διάταξη του άρθρου 93§4 Σ. επιτάσσει τη μη εφαρμογή του νόμου, ο οποίος είναι αντίθετος με «το Σύνταγμα». Αποκλειστικό κριτήριο του ελέγχου του κύρους των νόμων είναι επομένως το Σύνταγμα. Η διάταξη χρησιμοποιεί προφανώς τον όρο με την τυπική του έννοια. Συνεπώς, το κριτήριο ελέγχου του κύρους των νόμων, είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου που έχουν συνταγματική ισχύ, δηλαδή με άλλα λόγια αυξημένη απέναντι στους κοινούς νόμους τυπική ισχύ. Οι κανόνες αυτοί δεν περιλαμβάνονται μόνο στο Σύνταγμα του 1975/1986/2001, αλλά και στα άλλα κείμενα που έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Κριτήριο του ελέγχου είναι πρόδηλα και τα συμπληρωματικά συνταγματικά έθιμα ενόψει της συνταγματικής ισχύος τους.

Είναι αυτονόητο ότι κριτήριο ελέγχου του κύρους των νόμων δεν αποτελεί το φυσικό ή υπερθετικό δίκαιο. Η διάταξη του άρθρου 93§4 Σ. καθιερώνει ρητά την αρμοδιότητα των δικαστηρίων να ελέγχουν το κύρος των νόμων μόνο από την άποψη της συμφωνίας τους με το Σύνταγμα, και όχι από την άποψη της συμφωνίας τους με κανόνες οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται σ' αυτό.

3.4 Έκταση του ελέγχου.

3.4.1 Γενικά.

Οι διατάξεις του Συντάγματος μπορούν να διακριθούν από την άποψη του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων σε ουσιαστικές και τυπικές. Ουσιαστική συνταγματικότητα των νόμων αποτελεί η συμφωνία τους με τις ουσιαστικές διατάξεις του Συντάγματος, ενώ η συμφωνία τους με τις τυπικές διατάξεις του συνιστά την λεγόμενη τυπική συνταγματικότητα τους. Αντίστοιχη είναι και η διάκριση των πλημμελειών των νόμων σε ουσιαστικές και τυπικές. Τα δικαστήρια από τη διάταξη του άρθρου 93§4 περιορίζονται γενικά, στην εξέταση μόνο της ουσιαστικής συνταγματικότητας των νόμων ή αλλιώς των ουσιαστικών πλημμελειών τους.

Ουσιαστικές είναι κατ' αρχήν όλες οι διατάξεις του Συντάγματος εκτός από εκείνες που ρυθμίζουν την ψήφιση, την έκδοση και τη δημοσίευση των τυπικών νόμων. Έτσι, ουσιαστικές είναι ιδίως οι διατάξεις του Συντάγματος για το πολίτευμα (άρθρο 1), την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 2§1), τα θεμελιώδη δικαιώματα (άρθρα 4-25), την ανάδειξη και τη συγκρότηση της Βουλής (άρθρα 51-54), την ευθύνη των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας (άρθρα 49,85 και 86), τη δικαστική λειτουργία (άρθρα 87-100), την οργάνωση και την υπηρεσιακή κατάσταση των οργάνων της διοίκησης (άρθρα 101-104).

3.4.2 Έλεγχοι της σκοπιμότητας των νόμων.

Τα δικαστήρια δεσμεύονται κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων από την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (άρθρο 26 Σ.). Κατ' αποτέλεσμα μπορούν να εξετάζουν μόνο τη συμφωνία των νόμων με το Σύνταγμα και σε καμία περίπτωση ο έλεγχος τους δεν επεκτείνεται και στη σκοπιμότητα των νόμων.

Η ορθότητα των επιλογών του νομοθέτη, η οποία είναι πολιτικό και όχι νομικό ζήτημα, είναι σε κάθε περίπτωση ανέλεγκτη.

3.4.3 Τεκμήριο συνταγματικότητας του νόμου – αναλυτικότερα.

Μόνο όταν τα δικαστήρια είναι βέβαια για την αντίθεση νόμου με μια διάταξη του Συντάγματος μπορούν να θεωρήσουν τον νόμο αντισυνταγματικό. Σε περίπτωση αμφιβολίας ο νόμος πρέπει να θεωρείται σύμφωνος με το Σύνταγμα (τεκμήριο της συνταγματικότητας των νόμων).

Από το τεκμήριο συνταγματικότητας των νόμων σε συνδυασμό με την αρχή της ενότητας της έννομης τάξης συνάγεται και η «αρχή της σύμφωνης με το Σύνταγμα ερμηνείας των νόμων». Η αρχή αυτή αναφέρεται στην υποχρέωση του δικαστή να προκρίνει, ανάλογα στην συγκεκριμένη περίπτωση από τις τυχόν περισσότερες δυνατές ερμηνείες μιας νομοθετικής διάταξης, εκείνη, η οποία δίνει σε αυτή έννοια σύμφωνη με το Σύνταγμα. Ο νόμος επομένως πρέπει, όταν μπορεί να ερμηνευτεί με τρόπο σύμφωνο με το Σύνταγμα, να μην κηρύσσεται αντισυνταγματικός. Διάταξη νόμου να κηρύσσεται ανίσχυρη (να ακυρώνεται ή να μην εφαρμόζεται στην κρινόμενη περίπτωση) μόνο όταν δεν είναι δυνατή σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία της⁵.

⁵ Η αρχή αυτή καθιερώθηκε αρχικά από τη νομολογία του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και υιοθετήθηκε στη συνέχεια από την πάγια νομολογία του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Ελβετίας και των Συνταγματικών Δικαστηρίων της Αυστρίας, Βαυαρίας, Γερμανίας και Ιταλίας.

3.4.4 Η έκταση του ελέγχου της συνταγματικότητας όσον αφορά τον διάχυτο και παρεμπόμποντα έλεγχο.

Η έκταση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων καθορίζεται ρητά από τη διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος, η οποία επιτάσσει τη μη εφαρμογή του νόμου, το «περιεχόμενο» του οποίου είναι αντίθετο με το Σύνταγμα. Από τη διατύπωση της διάταξης καθίσταται προφανές ότι ο έλεγχος συνταγματικότητας αναφέρεται στα ουσιαστικά και μόνο σημεία του νόμου. Ότι είναι, επομένως, έλεγχος ουσιαστικής συνταγματικότητας (έλεγχος της αντισυνταγματικότητας του περιεχομένου του νόμου) και όχι έλεγχος της τυπικής συνταγματικότητας (έλεγχος δηλαδή τήρησης της συνταγματικά προβλεπόμενης διαδικασίας ψήφισης του νόμου, τα αποκαλούμενα *interna corporis* θέματα)⁶.

Η συνταγματική απαγόρευση του παρεμπόμποντος ελέγχου της τυπικής συνταγματικότητας αφορά προφανώς τους τυπικούς νόμους και όχι και τους άλλους νόμους (πράξεις νομοθετικού περιεχομένου και κανονιστικές πράξεις της Διοίκησης) το κύρος των οποίων κρίνεται από τα δικαστήρια από κάθε άποψη⁷.

⁶ Πρέπει να σημειωθεί ότι ο εν λόγω περιορισμός του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων δεν καθιερώνεται από τα Συντάγματα άλλων κρατών που όπως για παράδειγμα ο Θεμελιώδης Νόμος της Γερμανίας προβλέπουν τον έλεγχο του κύρους των νόμων από κάθε άποψη (τυπική και ουσιαστική συνταγματικότητα).

⁷ Στο δικαστικό έλεγχο υπόκειται και η συνδρομή των προϋποθέσεων έκδοσης πράξεων νομοθετικού περιεχομένου σύμφωνα με το άρθρο 44§1 Σ., δηλαδή των «έκτακτων περιπτώσεων εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης» εφόσον οι πράξεις αυτές δεν κυρώνονται με τυπικό νόμο. Γιατί πρόκειται για τη συνδρομή των προϋποθέσεων άσκησης της εξαιρετικής νομοθετικής αρμοδιότητας των οργάνων της εκτελεστικής λειτουργίας, ο δικαστικός έλεγχος των οποίων δεν αποκλείεται ούτε από το άρθρο 44§1 ούτε από άλλη διάταξη του Σ. .

Αυτή υπήρξε πάντοτε και εξακολουθεί να παραμένει η άποψη της νομολογίας, μολονότι σημειώνονται αποφάσεις ανώτατων δικαστηρίων, στις οποίες ισχυρές μειοψηφίες θέλησαν τον έλεγχο συνταγματικότητας εκτεινόμενο και στα τυπικά στοιχεία του νόμου⁸.

Στα *interna corporis* όμως δεν εμπίπτουν και επομένως υπόκεινται στην ελεγκτική εξουσία του δικαστή, τα απαιτούμενα για το κύρος του νόμου εξωτερικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα η υπογραφή του Προέδρου της Δημοκρατίας που εκδίδει το νόμο και η υπουργική προϋπογραφή κατά το άρθρο 35§1.

Πράγματι, ενώ ο τρόπος ψήφισης των νόμων είναι καθαρά εσωτερική υπόθεση του νομοθετικού σώματος στην οποία ο Έλληνας δικαστής δεν υπεισέρχεται, ο έλεγχος της τυπικής συνταγματικότητας των νόμων είναι επιθυμητός, όταν εκλείπουν από το κείμενο που εκδίδεται και δημοσιεύεται τα αναγκαία εξωτερικά γνωρίσματα του νόμου. Τότε ο έλεγχος της λεγόμενης εξωτερικής τυπικής συνταγματικότητας των νόμων από τα δικαστήρια είναι όχι μόνο ανεκτός αλλά και επιβεβλημένος. Διακρίνουμε έτσι την εσωτερική τυπική συνταγματικότητα (την τήρηση δηλαδή από το νομοθέτη των καθιερωμένων από το Σύνταγμα διαδικαστικών διατάξεων για την ψήφιση των νόμων) που δεν υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο απ' την εξωτερική τυπική συνταγματικότητα που υπόκειται.

Τα εξωτερικά τυπικά στοιχεία είναι η έκδοση και η δημοσίευση του νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με την προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού (άρθρο 42 σε συνδυασμό με άρθρα 35§1 του Συντάγματος). Ενώ εσωτερικά τυπικά στοιχεία είναι τα αφορώντα τη διαδικασία ψήφισης του νόμου απ' τη Βουλή (άρθρα 73-76 Σ.). Η πάγια νομολογία των δικαστηρίων και η θεωρία ήδη υπό την ισχύ των προηγούμενων Συνταγμάτων δεχόταν ότι τα δικαστήρια δεν μπορούσαν να εξετάζουν μόνο τα εσωτερικά τυπικά στοιχεία. Η κρατούσα γνώμη υποστήριζε μάλιστα ότι δημιουργήθηκε συνταγματικό έθιμο που απέκλειε το δικαστικό έλεγχο μόνο των εσωτερικών τυπικών στοιχείων των νόμων.

⁸ Κώστας Γ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο – Θεωρία του Κράτους – Πολίτευμα – Λειτουργίες του Κράτους. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000, σελ. 282. Απ' όπου και σημ. 58: Βλ. Ολ. ΣτΕ 902 και 903/1981

Με το μοναδικό αυτό περιορισμό λοιπόν κατοχυρώθηκε αναμφίβολα ο δικαστικός έλεγχος απ' την διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος. Έτσι λοιπόν το Σύνταγμα απαγορεύει κατ' αρχήν μόνο τον έλεγχο των εσωτερικών και όχι των εξωτερικών τυπικών στοιχείων του νόμου⁹. Αποτέλεσμα, τα εσωτερικά τυπικά στοιχεία ενός νόμου να εξετάζονται κατ' αρχήν μόνο από την ίδια τη Βουλή κατά την ψήφισή του και από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κατά την έκδοσή του.

3.4.5 Η έκταση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων όσον αφορά τον συγκεντρωτικό έλεγχο.

Και για τη μορφή αυτή ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων η διατύπωση του συνταγματικού χάρτη είναι σαφής. Στο άρθρο 100§1 εδ. ε' του Συντάγματος ορίζεται ότι στο Α.Ε.Δ. ανατίθεται «η άρση της αμφισβήτησης για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα ή την έννοια διατάξεων τυπικού νόμου». Μόνο επομένως η ουσιαστική συνταγματικότητα ελέγχεται ενώ κατ' αντιδιαστολή από τη διατύπωση της διάταξης προκύπτει ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου δεν περιλαμβάνει κατ' αρχήν και την άρση της αμφισβήτησης της σχετικής με την τυπική συνταγματικότητα των νόμων. Άλλωστε θα ήταν αδύνατη, λόγω των προϋποθέσεων άσκησής του, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, η επέκταση αυτής της μορφής ελέγχου και στην τυπική συνταγματικότητα των νόμων¹⁰.

Αναμφίβολα λοιπόν η διάταξη αποκλείει τον έλεγχο των εσωτερικών τυπικών στοιχείων των νόμων απ' το Α.Ε.Δ.. Αμφισβητείται να αποκλείεται από τη διάταξη και ο έλεγχος των εξωτερικών τυπικών στοιχείων. Υποστηρίζεται¹¹ η αποφαιτική λύση του ζητήματος αυτού με «τελλολογική» ερμηνεία της διάταξης. Υπέρ μιας τέτοιας ερμηνείας φαίνονται να συνηγορούν οι προπαρασκευαστικές εργασίες για την σχετική διάταξη καθώς η ίδια η διατύπωση της, που όμως ακριβώς και με τη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 93§4 του Συντάγματος επιδιώκει τον αποκλεισμό του ελέγχου μόνο των εσωτερικών τυπικών στοιχείων και όχι των εξωτερικών τυπικών στοιχείων των οποίων ο δικαστικός έλεγχος θεωρήθηκε αυτονόητος και υπό την ισχύ των προηγούμενων Συνταγμάτων.

⁹ Μια εξαίρεση από την αρχή αυτή θεσπίζεται απ' τη διάταξη του άρθρου 73§2 εδ. β' του Συντάγματος που καθιερώνει την αρχή της ειδικότητας των συνταξιοδοτικών νομοσχεδίων και η τήρηση της οποίας ελέγχεται από τα δικαστήρια.

¹⁰ Ε. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου II, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, Ένατη έκδοση, σελ. 436 επ.

¹¹ Κασιμάτης, Σύνταγμα και Κοινό Δίκαιο, σελ. 129

Εντούτοις, ορθότερη κρίνεται η αντίθετη, στενή ερμηνεία της διάταξης ενόψει της σαφούς διατύπωσης της και της εξαιρετικής εφαρμογής της (συνδρομή εξαιρετικών προϋποθέσεων προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η συγκεκριμένη διάταξη). Η ευρεία ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 93§4 δικαιολογείται απ' τον αναγνωριστικό της χαρακτήρα καθώς καθιερώνει μια αρμοδιότητα των δικαστηρίων που θα αναγόταν και χωρίς αυτή – και μάλιστα σε μεγαλύτερη έκταση (θα περιλάμβανε και τον έλεγχο των εσωτερικών τυπικών στοιχείων των νόμων) - από τη γενική διάταξη του άρθρου 87§2 του Συντάγματος και, σε κάθε περίπτωση, από την τυπική του υπεροχή απέναντι στους νόμους. Έτσι ο παρεμπίπτον δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων θα ασκείτο και χωρίς τη διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος, ενώ ο συγκεντρωτικός έλεγχος της συνταγματικότητας αυτών μπορεί να ασκείται από το Δικαστήριο μόνο στο μέτρο, που ανατίθεται σ' αυτό ρητά και αναμφίβολα απ' την διάταξη του άρθρου 100§1 εδ. ε' του Συντάγματος.

Συνεπώς, οποιαδήποτε αμφιβολία σχετική με την έκταση της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου πρέπει να λύνεται υπέρ της αρχής, που καθιερώνει η ερμηνευόμενη διάταξη του Συντάγματος και κατά την οποία αυτή περιλαμβάνει μόνο «την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα» των νόμων.

Είναι αυτονόητο βέβαια ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο, όπως και οποιοδήποτε άλλο δικαστήριο, να εξετάζει παρεμπιπτόντως τα εξωτερικά τυπικά στοιχεία του νόμου, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος όμως τότε, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του και να μην του εφαρμόζει στην περίπτωση που είναι πλημμελής από την άποψη αυτή.

3.5 Δικαστής: ερμηνευτής ή νομοθέτης;

Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων αποτελεί αναμφίβολα μία σημαντική μορφή εγγύησης της τήρησης του Συντάγματος από το νομοθέτη. Μπορεί όμως να δημιουργήσει και σοβαρά προβλήματα. Ο δικαστής καταλήγει στην αρνητική αξιολόγηση του νόμου με βάση τόσο την ερμηνεία του νόμου όσο και την ερμηνεία του σχετικού άρθρου του Συντάγματος. Με αυτό τον τρόπο, στο επίπεδο της πρακτικής εφαρμογής του Συνταγματικού Δικαίου, ο καθορισμός των συνταγματικών εννοιών περιέχεται εν πολλοίς στα χέρια του δικαστή. Και το ερώτημα που βέβαια τίθεται εδώ είναι που τελειώνει η διαδικασία της ερμηνείας και που αρχίζει η παρέμβαση των δικαστηρίων στο πολιτικό και αξιολογικό περιεχόμενο των επιλογών του νομοθέτη. Με άλλα λόγια, ο δικαστής δεν αποκλείεται να περάσει από τον ρόλο του

ερμηνευτή στο ρόλο του νομοθέτη. Το ανεπίτρεπτο αυτής της μετάπτωσης προκύπτει βάση της διάταξης του άρθρου 93§4 του Συντάγματος η οποία καθορίζει την έκταση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 26§§1 και 3 αυτού (αρχή διάκρισης λειτουργιών).

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος ο δικαστής μπορεί και οφείλει όπως εκτέθηκε πιο πάνω να μην εφαρμόζει την αντισυνταγματική διάταξη και όλες τις άλλες διατάξεις του νόμου, οι οποίες συνδέονται αναπόσπαστα με αυτή. Αυτός σε καμία όμως περίπτωση δεν μπορεί να εφαρμόσει διάταξη, που δεν ψηφίστηκε ποτέ από το νομοθετικό όργανο που είναι αρμόδιο, ή να τροποποιήσει μια νομοθετική διάταξη. Πράγματι, το Σύνταγμα δεν καθιερώνει καμία σχετική εξαίρεση από την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (διασταύρωση δικαστικής και νομοθετικής λειτουργίας), μη αναθέτοντας στα δικαστήρια την άσκηση νομοθετικής λειτουργίας σε καμία περίπτωση. Είναι αυτονόητο ότι οποιαδήποτε εξαίρεση από την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών θα πρέπει να καθιερώνεται με ρητή συνταγματική διάταξη.

Συμπερασματικά ο δικαστής μπορεί να θεωρήσει απλώς την διάταξη αντισυνταγματική και να μην εφαρμόσει, καταλείποντας στην νομοθετική λειτουργία την προσαρμογή της στην αρχή της ενότητας και την εκ νέου θέσπιση σύμφωνου με το Σύνταγμα νόμου.

Άλλο το ζήτημα, αν τα δικαστήρια προβαίνοντας στον σχετικό έλεγχο, συντελούν και αυτά στην πραγμάτωση του Συντάγματος ή μήπως οι δικανικές κρίσεις τους περιοριζόμενες αναγκαστικά στην συγκεκριμένη διάγνωση της συνταγματικότητας ή μη μιας διάταξης νόμου δεν αποτελούν παρά τμήμα της καθημερινής δικαστικής πρακτικής, η οποία δεν επηρεάζει το ευρύτερο πολιτικονομικό γίνεσθαι. Αναφορικά με αυτό, υποστηρίζεται πλέον σήμερα, ότι χωρίς την κατάφαση και του δικαστή η κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν αρκεί για να πραγματοποιηθούν σημαντικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις τις οποίες εισάγει ένα μόνο πολιτικό κόμμα. Επομένως η θετική στάση του δικαστή απέναντι στη συνταγματικότητα του τυπικού νόμου αναδεικνύεται σε νέα πηγή νομιμοποίησης του νόμου, δηλαδή του έργου του ίδιου, του Κοινοβουλίου¹², αφού μόνο με την εξασφάλισή της ο νόμος εδραιώνεται και τυγχάνει πρακτικής εφαρμογής

¹² Η ερμηνεία του Συντάγματος, Εμμανουήλ Δαρζέντας «Ερμηνεία, πραγμάτωση και άμεση εφαρμογή του Συντάγματος» σελ. 144-145

3.6 Τα αποτελέσματα του ελέγχου συνταγματικότητας.

3.6.1 Όσον αφορά τον διάχυτο και παρεμπόδιτο έλεγχο.

Εφόσον το δικαστήριο κρίνει μια διάταξη νόμου αντισυνταγματική, δεν την εφαρμόζει. Συνέπεια της αντισυνταγματικότητας, καθοριζόμενη ρητά από τη διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος, είναι η μη εφαρμογή του νόμου στη κρινόμενη υπόθεση. Το δικαστήριο οφείλει μόνο να μην εφαρμόζει τον αντισυνταγματικό νόμο στην συγκεκριμένη περίπτωση και όχι να τον ακυρώνει. Ο νόμος αυτός εξακολουθεί να ισχύει και να εφαρμόζεται από άλλα δικαστήρια, ακόμη και από το ίδιο αυτό δικαστήριο σε άλλες υποθέσεις, αρκεί να θεωρείται συνταγματικός απ' αυτά. Η έννομη τάξη δεν υφίσταται καμία μεταβολή. Ο έλεγχος της συνταγματικότητας του νόμου από το δικαστή φτάνει μόνο μέχρι τη μη εφαρμογή του στη συγκεκριμένη υπόθεση, αν αυτός καταλήξει σε αποφατική κρίση περί της συνταγματικότητας του νόμου¹³.

Η διάταξη του άρθρου 93§4 του Συντάγματος, κατ' αντίθεση με την διάταξη του άρθρου 100§4 εδ. β' αυτού, δεν καθορίζει τον χρόνο έναρξης του ανίσχυρου του αντισυνταγματικού νόμου. Για αυτό ο αντισυνταγματικός νόμος πρέπει να θεωρείται ανίσχυρος από την αρχή (ex tunc), δηλαδή αναδρομικά από το χρόνο έκδοσής του, εξαιτίας της αντίθεσής του, κατά το χρόνο αυτό με ιεραρχικά ανώτερο κανόνα δικαίου και όχι για το μέλλον (ex nunc)¹⁴. Με άλλες λέξεις ο αντισυνταγματικός νόμος πρέπει να θεωρείται νομικά ανύπαρκτος. Συνεπώς και η δικαστική απόφαση η οποία κηρύσσει το νόμο αντισυνταγματικό, έχει απλώς αναγνωριστική και όχι δημιουργική σημασία.

¹³ Όσον αφορά το ποια διάταξη θα εφαρμοστεί εν προκειμένω, η νομολογία δέχεται είτε την εφαρμογή του προγενέστερου κανόνα που ρύθμιζε την έννομη σχέση, όταν αυτός δεν έχει ρητά καταργηθεί από την κρινόμενη ως αντισυνταγματική διάταξη είτε, εφόσον αυτός έχει καταργηθεί, την εφαρμογή ερμηνευτικής κατασκευής του δικαστηρίου (η οποία όμως διατρέχει πάντα τον κίνδυνο να θεωρηθεί ως ανεπίτρεπτη υποκατάστασή του στο νομοθέτη). Κώστας Γ. Μαυριάς «Συνταγματικό Δίκαιο» Θεωρία του Κράτους – Πολίτευμα – Λειτουργίες του Κράτους, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000 Αθήνα – Κομοτηνή σελ. 283-284

¹⁴ Βλ. και Αριστόβουλος Μάνεσης «Συνταγματική Θεωρία και Πράξη» - Ζητήματα εκ του ανίσχυρου των αντισυνταγματικών νόμων σελ. 509 επ.

Ο νόμος είναι ανίσχυρος από την αρχή, κατ' αποτέλεσμα ουδέποτε ανέπτυξε ρυθμιστική και καταργητική ενέργεια. Κανένας έγκυρος κανόνας δικαίου δεν θεσπίστηκε και φυσικά όλες οι πολιτειακές πράξεις (για παράδειγμα: διοικητικές πράξεις), οι οποίες στηρίχθηκαν προκειμένου να εκδοθούν σε αυτόν, είναι άκυρες. Όντας ο αντισυνταγματικός νόμος τέλος, ανίσχυρος (ex tunc) δεν κατήργησε ποτέ έγκυρα (ρητά ή σιωπηρά) κανέναν προγενέστερο νόμο, ο οποίος εξακολουθεί να ισχύει και μετά την έκδοση του ανίσχυρου νόμου και εφαρμόζεται από το δικαστήριο που κατ' εφαρμογή του διάχυτος και παρεμπόδιτος ελέγχου έκρινε νόμο ως αντισυνταγματικό. Ανίσχυρος όμως μόνο για την συγκεκριμένη υπό κρίση υπόθεση με όλες τις αναφερθείσες συνέπειες.

Ανίσχυρος εν γένει με ολοσχερή την εξαφάνισή του από τον νομικό κόσμο μπορεί να κριθεί μόνο βάση του συγκεντρωτικού ελέγχου που ασκείται από το Α.Ε.Δ. όπως θα δούμε παρακάτω.

3.6.2 Όσον αφορά τον συγκεντρωτικό έλεγχο.

Όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 100§1 εδ. ε' του Συντάγματος, κινείται η διαδικασία ενώπιον του Α.Ε.Δ. προκειμένου αυτό να αποφανθεί τελικώς περί της αντισυνταγματικότητας ή μη νόμου. Εν προκειμένω διακρίνονται δύο στάδια: (α) το στάδιο πριν από την έκδοση της απόφασης και (β) το στάδιο μετά την έκδοση της απόφασης του Α.Ε.Δ.

(α) Αμέσως μόλις παραπέμπεται το ζήτημα ενώπιον του Α.Ε.Δ., η υπόθεση, κατά την εξέταση της οποίας προέκυψε ζήτημα αντίφασης μεταξύ των αποφάσεων των ανώτατων δικαστηρίων, παραμένει ενώπιον του δικαστηρίου αυτού εκκρεμής. Κάθε άλλο δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί υπόθεση στην οποία έχουν εφαρμογή διατάξεις τυπικού νόμου που αποτελούν αντικείμενο εκκρεμούς αμφισβήτησης ενώπιον του Α.Ε.Δ., οφείλει, αμέσως μόλις λάβει με οποιοδήποτε τρόπο γνώση του γεγονότος αυτού, να αναβάλλει την έκδοση οριστικής απόφασης, έως ότου αποφανθεί σχετικώς το Α.Ε.Δ. Στην πρώτη περίπτωση ο έλεγχος λειτουργεί ως συγκεκριμένος ενώ στη δεύτερη, το αποτέλεσμα παράγεται έναντι πάντων και άρα ο έλεγχος λειτουργεί εδώ ως συγκεντρωτικός.

(β) Η απόφαση του Α.Ε.Δ. ισχύει έναντι πάντων από τη δημοσίευσή της, εκτός αν ορίζεται αλλιώς. Είναι επομένως ανίσχυρη με τις συνέπειες που αναφέρθηκαν παραπάνω όσον αφορά στο διάχυτο έλεγχο, μόνο που εδώ η έκταση είναι μεγαλύτερη, καθώς ο νόμος είναι πλέον ανίσχυρος καθολικά ως αντισυνταγματικός. Το Α.Ε.Δ. έχει λοιπόν την εξουσία ελέγχοντας τη συνταγματικότητα ενός νόμου να τον κρίνει

αντισυνταγματικό και με την απόφασή του αυτή να δεσμεύει όλα τα λοιπά δικαστήρια.

3.7 Έλεγχος συνταγματικότητας από άλλα όργανα της Πολιτείας.

Αναφερθήκαμε εκτενώς στον έλεγχο της συνταγματικότητας που γίνεται από τα δικαστήρια. Εκτός απ' το δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, ο οποίος είναι κατασταλτικός και αποτελεί τον κυρίως και κατά κυριολεξία έλεγχο συνταγματικότητας, και άλλα όργανα της Πολιτείας προβαίνουν σε έλεγχο συνταγματικότητας. Πρόκειται για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στον οποίο ανήκει, όταν αναπέμπει ψηφισθέν σχέδιο νόμου (ή ψηφισθείσα πρόταση νόμου) στη Βουλή, ο έλεγχος της ουσιαστικής συνταγματικότητας αλλά και της συνταγματικότητας της διαδικασίας ψήφισής του. Η αρμοδιότητα καθιερώνεται στο Αρ. 42§1 εδ. β' του Συντάγματος και ασκώντας ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας το δικαίωμα αναβλητικής αρνησικυρίας που του παρέχει το Σύνταγμα, εκφράζει άποψη επί της συνταγματικότητας των υιοθετηθεισών απ' τη Βουλή ρυθμίσεων. Η ελεγκτική εξουσία του Π. τ. Δ. δεν περιορίζεται στην αντίχρευση σφαλμάτων οφειλόμενων σε τυπογραφική αβλεψία που υποχρεώνουν σε αποκατάσταση της πιστότητας του υποβληθέντος προς έκδοση και δημοσίευση κειμένου, αλλά εκτείνεται και στην αντίχρευση εσωτερικών, παραβάσεων της διαδικασίας ψήφισης καθώς και λόγων ουσιαστικής αντισυνταγματικότητας.

Η άποψη αυτή δε συναντά βέβαια ομοφωνία στη θεωρία, όπου υποστηρίζεται από μερίδα της, ότι ο έλεγχος του Π. τ. Δ. αφορά στην τήρηση της διαδικασίας που προβλέπεται από το Σύνταγμα για την ψήφιση του νόμου, δηλαδή στον έλεγχο των εσωτερικών τυπικών στοιχείων (και των εξωτερικών εννοείται) και όχι στον έλεγχο του περιεχομένου του νόμου, και τη συμφωνία αυτού προς το Σύνταγμα. Ορθότερο είναι να δεχτούμε ότι ο Π. τ. Δ. δικαιούται να προβαίνει σε έλεγχο του νομοσχεδίου απ' όλες τις πλευρές συνεπώς και σε έλεγχο ουσιαστικής αντισυνταγματικότητάς του. Μετά την αναπομπή ακολουθείται η διαδικασία του Αρ. 42§2 του Σ. γι' αυτό και η αναπομπή είναι αναβλητική και όχι καταργητική. Ο έλεγχος του Π. τ. Δ. είναι αφηρημένος και προληπτικός και στοχεύει στην ψήφιση νόμων που δεν θα πάσχουν από αντισυνταγματικότητα.

Σε περιπτώσεις όμως έκδοσης ενός αντισυνταγματικού νόμου, αρμόδια είναι πλέον για τον κατ' εξοχήν έλεγχο της αντισυνταγματικότητας η ελληνική Δικαιοσύνη¹⁵ .

¹⁵ Και η Βουλή μπορεί στο στάδιο της καταρχήν συζήτησης σχεδίου ή πρότασης νόμου, εφόσον το ζητήσει ο Πρόεδρος της, Βουλευτής ή μέλος της Κυβέρνησης να αποφανθεί ως προς τις αντιρρήσεις που προβάλλονται σχετικά («πολιτικός» έλεγχος ο οποίος αφορά αυτονοήτως στην ουσιαστική αντισυνταγματικότητα του νόμου.)

4. Επίλογος – Συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Συμπερασματικά, ως δικλείδα ασφαλείας καθιερώνεται από το Σύνταγμά μας ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, ως το μέσο που εξασφαλίζει τη σύμφωνη με το Σύνταγμα πρακτική. Είναι αδήριτη ανάγκη να μπορούν τα δικαστήρια να προβαίνουν στον έλεγχο αυτό καθώς υπό την εγγύηση μόνο της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τη συμφωνία των νόμων μας με τον καταστατικό Χάρτη του Συντάγματος (που όντας στην κορυφή της ιεραρχίας μεταξύ όλων των πηγών δικαίου εγγυάται τη λειτουργία μιας δημοκρατικής και δίκαιης κοινωνίας).

Τα δικαστήρια σε καμία περίπτωση όπως αναπτύχθηκε και παραπάνω δεν επιβουλεύονται το ρόλο της νομοθετικής εξουσίας. Ελέγχουν απλά προσπαθώντας να φέρουν σε ισορροπία το περιεχόμενο των νόμων με τις εγγυήσεις του Συντάγματος. Η εξουσία και του ανώτατου, αρμόδιο προς αυτό, του Α.Ε.Δ., φτάνει μέχρι την κήρυξη του νόμου ως αντισυνταγματικού και τη μη εφαρμογή του. Δεν δικαιούνται να εισάγουν ή να τροποποιήσουν νόμο. Στο ρόλο αυτό καλούνται πλέον τα αρμόδια νομοθετικά όργανα, εκ νέου.

Τα όρια του ελέγχου αυτού σκιαγραφήθηκαν συνοπτικά παραπάνω, όπου και αναφέρθηκαν αναλυτικά: Ποιοι νόμοι ελέγχονται απ' τα δικαστήρια, ως προς ποια σημεία τους και με ποιες συνέπειες και εξουσίες των δικαστηρίων περαιτέρω. Πάντα φυσικά τα δικαστήρια όταν ελέγχουν τη συνταγματικότητα των νόμων, δεν προβαίνουν σε καθολικό έλεγχο του νόμου, αλλά μόνο της συγκεκριμένης διάταξης, η οποία εφαρμόζεται στην εκάστοτε επίδικη σχέση. Μέχρι εκεί φτάνει η ελεγκτική εξουσία τους, καθώς το υπόλοιπο μέρος του νόμου παραμένει ανέλεγκτο (βέβαια το ελεγκτέο ή μη δεν προκύπτει απ' την αριθμητική ταυτότητα αλλά απ' το κανονιστικό περιεχόμενο των επίμαχων διατάξεων).

Μόνο υπό την εγγύηση του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, ο οποίος είναι σε γενικές γραμμές αρκετά εκτεταμένος, μπορεί να λειτουργήσει σωστά μια δημοκρατική κοινωνία που οραματίζεται αλλά και κάνει πράξη τον ύψιστο νόμο του Κράτους το Σύνταγμα, ως εγγύηση σεβασμού των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου και ορθής οργάνωσης και προπάντων λειτουργίας του πολιτεύματος.

Βιβλιογραφία

1. Βέγλερης Φ., Τα όρια του ελέγχου της συνταγματικότητας, 1981
2. Γεωργόπουλος Κωνσταντίνος, Ελληνικόν Συνταγματικό Δίκαιο, Πανεπιστημιακαί παραδόσεις κατά το Σύνταγμα του 1968, Τεύχος Β'
3. Δαγτόγλου Π., Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων
4. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Α – Έκδοση Ή – Δεκέμβριος 2000
5. Κασιμάτης, Σύνταγμα και κοινό Δίκαιο
6. Κορδογιαννόπουλος Β., Η εσωτερική συνταγματικότητα των νόμων και ο έλεγχος αυτής υπό των δικαστηρίων
7. Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλα
8. Μαυριάς Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο Θεωρία του Κράτους – Πολίτευμα – Λειτουργίες του Κράτους, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000
9. Παραράς, Ο Δικαστικός έλεγχος των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου
10. Ράϊκος Αθανάσιος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Α Εισαγωγή – Οργανωτικό Μέρος, Τεύχος Γ
11. Ράϊκος Αθανάσιος, Η άσκηση της δικαστικής λειτουργίας γενικά
12. Σκουρής Β/ Βενιζέλος Ευ., Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1985
13. Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, Ομ. Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου ΙΙ, Ενδέκατη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2002
14. Τσάτσος Δημ., Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Β, Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας, Έκδοση Β

15. Επιμέλεια: Τσάτσος Δημ., «Η ερμηνεία του Συντάγματος»

16. Χρυσόγονος Κώστας / Βενιζέλος Ευάγγελος, Πρακτικά θέματα
Συνταγματικού Δικαίου και Συνταγματικών Ελευθεριών